

izrastanje pomorskih snaga mornarice novj na kvarneru

ANDELKO KALPIĆ

Navršava se 35. godina od kada je odlukom Štaba mornarice (10. studenog 1943.) jugoslavenska obala podijeljena na šest pomorskih obalskih sektora (POS). Bio je to novi kvalitativan

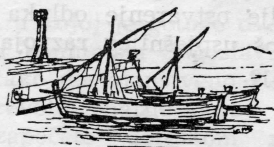
skok u organizacionom i naročito borbenom pogledu u razvoju Mornarice NOVJ, izrasle u toku narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije naših naroda i narodnosti iz prvih akcija podno Biokova još 1942. godine.

Svaka od ovih pomorskih komandi pridonijela je u toku rata junaštvom i samoprijegorom svog boračkog i starješinskog sastava izvršavanju zadataka koje je pred Mornaricu postavio vrhovni komandant drug Tito.

U tom sklopu, ovom prilikom, u godini kada slavimo i 35. godišnjicu priključenja Istre, Slovenačkog Primorja i ostalih otuđenih predjela matici zemlji, spomenimo jednu od njih: II pomorski obalski sektor kvarnerski. Dane njegovog izrastanja i borbenog jačanja. Isturen prema sjeverozapadnim granicama zemlje izvršavao je složene i specifične zadatke...

Na području Hrvatskog primorja (u Crikvenici) formirana je u vrtlogu prijelomnih zbivanja oslobodilačke borbe naših naroda i II SR u cjelini u rujnu 1943. godine nova mornarička jedinica, prva na tom dijelu jugoslavenske obale.

U trenutku kada je Italija kapitulirala, u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru nalazile su se jedinice 13. divizije, 1. i 2. primorsko-goranskog NOP odreda. Radilo se o relativno malobrojnim vojnim snagama kojih raspored jedinica u neposrednom obalnom zaleđu nije davao naročito velike šanse za aktivnost na obali i na otocima. Međutim, osloncem na razvijenu mrežu partijskih organizacija i narodnooslobodilačkih odbora i uz masovno sudjelovanje i pomoć naroda ove su jedinice NOVJ u najkraćem roku razoružale talijanske divizije Murgia, Celere, Macerata i 14. obalnu brigadu 5. talijanskog korpusa.¹ Oslobođeno je čitavo Hrvatsko primorje i Gorski kotar, samo su se u Karlobagu zadržale ustaše, a na Lošinju četnici.

U tom općem oslobodilačkom i revolucionarnom vrenju, kao rezultat ustrajne i uporne borbe KPH i masovne aktivnosti narodnooslobodilačkog pokreta u tom kraju, stvara se i prva organizirana jedinica NOVJ za borbu na moru na sjevernom dijelu Jadrana. Njeno rađanje poklapa se, u stvari, s prvim vijestima o kapitulaciji fašističke Italije (9. rujna 1943. uvečer)² U Crikvenici se lučko zapovjedništvo NDH, na inicijativu svoga komandanta (Juraj Bonači) priključuje narodnooslobodilačkoj vojsci i počinje funkcionirati kao komanda partizanske mornarice.³ Ona se počela nazivati: Komanda mornarice NOV i POJ. Ovaj naziv pojavljuje se u dokumentima sve do 24. rujna 1943. godine.

Tako je na području sjevernog Jadrana, koje dosad nisu »pokrivale« snaga Mornarice NOVJ,

nikla nova snaga i vojno-pomorska komanda, što je doprinijelo jačanju ratne mornarice u cjelini, koja je inače u Dalmaciji već uveliko razvijala svoja krila i raširila ih od Podgore (1942) za relativno kratko vrijeme gotovo na čitavu obalu.

Ova nova mornarička jedinica, osim organiziranja i zaštite pomorskog prometa, preuzima i obranu obale i otoka. Od 24. rujna 1943. godine ona dobiva naziv Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru. Njena nadležnost protezala se i na sve otoke Kvarnerskog zaljeva, uključujući Rab i Pag.⁴ Odlukom Štaba Mornarice od 26. listopada njen je naziv Štab I pomorskog obalskog sektora. Kako se pokazalo da nisu dovoljna četiri obalna sektora od Soče do Bojane, Štab Mornarice izvršio je 10. studenog novu podjelu obale na šest pomorskih obalnih sektora (POS). Od tada je I POS (tršćanski — još neoformljen), a mornarička jedinica osnovana u Crikvenici dobiva naziv II pomorski obalni sektor (II POS — Kvarnerski).⁵

U prvim ratnim aktivnostima ove mornaričke komande zabilježeni su veoma zapaženi rezultati. Izvršen je desantni prepad Rapske brigade (formirane od 900 dobrovoljaca mahom iz koncentracionog logora na otoku Rabu s oko 4.300 preživjelih interniraca Židova, Slovenaca i Hrvata) na Cres i Lošinj, jedinica 13. divizije, pri čemu je ova Komanda izvršila svoj mornarički dio posla veoma uspješno. Do večeri 26. rujna likvidirani su četnici na otoku Lošinju.

Uz pomoć ove mornaričke komande jedinice 13. divizije oslobodaju (3. listopada) Karlobag od ustaša.

Glavni štab Hrvatske postavlja zadatak ovoj mornaričkoj komandi da formira čete mornaričke pješadije na Cresu, Krku i Pagu (po 100 boraca), Lošinju i Rabu, Jablancu i Kraljevici (po 60 boraca), razvije i ojača lučku službu na čitavom području. Također joj je postavljen zadatak da stupi u vezu s operativnim štabom za Istru i razmotri mogućnost osnivanja mornaričkih ustanova — jedinica i na tom području.⁶ (Međutim, mornaričke jedinice nisu tada osnovane u Istri zbog nepovoljnog razvoja vojne situacije).

Ova je komanda osnovala jedinice obalne artiljerije. Razvila je dosta jak plovni park od 7 parobroda (Makarska, Senj, Cetina, Slavija, Istra, Lav i Cres), od oko 30 motornih jedrenjaka i dvadesetak manjih ribarskih brodova i čamaca, od kojih je neke i naoružala (patrolni čamci: Partizan I, Partizan II, Partizan III i Partizan IV).⁷ Kad su 7. listopada Nijemci (u sklopu operacije »Wolkenbruch«) prodrli jakim snagama iz Rijeke prema Kraljevici, brodovi ove komande prebacuju i štite čete mornaričke pješadije i manje dijelove 13. divizije prilikom prebacivanja na otok Krk.

Intenzivni napadi njemačke avijacije, naročito na luku Senj, doveli su do toga da je brzo smanjen kapacitet plovnog parka. Tako krajem listopada plovni park ima samo dva parobroda (Slaviju i Cetinu), i to oštećena, 45 motornih jedrenjaka i 18 ribarskih brodova (koća). Komanda je raspolagala flotilom od 4 patrolna čamca. U to

vrijeme njeno je sjedište u Novom. Ona drži položaje na otocima.

Jedinice ove mornaričke komande, u suradnji sa snagama 13. divizije, bit će uskoro (u studenom) izložene teškim borbama za Cres, Lošinj i Krk. Nijemci će uspjeti da zauzmu ove otoke i uspostave plovni put Trst — Rijeka — Zadar (10. prosinca zauzeli su i Pag). Nova njemačka ofenziva polovinom siječnja 1944. godine prinudila je ovu komandu da napusti Senj i da svoje osnovne snage povuče (17. siječnja) na Dugi Otok.

Naime, u Štabu sektora razrađen je 11. siječnja na osnovi naređenja Glavnog štaba Hrvatske, u prisutnosti komandanta 13. divizije i Primorskog područja, plan evakuacije jedinica, ustanova i materijala. Evakuacija je počela pod vrlo nepovoljnim uvjetima 12. siječnja, a završila se noću 19/20. siječnja. Čete mornaričke pješadije s Raba i Paga prebačene su na kopno u sastav 13. divizije, a Štab i ostale jedinice II POS-a na Dugi Otok.⁸

Nakon snažne neprijateljske (VI) ofenzive i privremenog povlačenja na teritoriji III pomorskog obalnog sektora, polovinom 1944. godine, s prilikom novih boraca i plovnih objekata dolazi do organizacionog, vojnog i političkog jačanja ove pomorske komande. Ona se naročito razvila na otoku Ištu koji krajem 1944. godine izrasta u drugu najjaču vojno-pomorsku bazu Mornarice NOVJ poslije Visa. Dijelovi njenih snaga djelovat će na otoku Krku i održavati veze s područjem Kvarnera i Istre. Njeni naoružani brodovi i patrolni čamci, te jedinice mornaričke pješadije izvodili su pre-pade na okupatorske garnizone na Pagu, Cresu, Lošinju i na njegove plovne objekte. Bila je ne-prestano licem okrenuta prema svom području. Krajem 1944. godine II POS prerasta u najsnažniju jedinicu Mornarice NOVJ. Raspolaže Kvarnerskim odredom mornaričke pješadije (4 bataljona i artiljerijski divizion) i Kvarnerskim pomorskim sastavom (5 flotila) — osnovanim 7. studenog 1944. Ima razvijeno brodogradilište i tehničke radionice, sanitetsku i druge službe. Ove su se snage našle u prvim borbenim redovima 4. jugoslavenske armije i Jugoslavenske mornarice u završnim operacijama i u definitivnom oslobođenju Hrvatskog primorja, Istre i Slovenskog primorja majskih dana 1945. godine.

Ovo nekoliko redaka nešto detaljnije kronologije iz prvih dana postojanja Komande mornarice za Hrvatsko primorje i Istru (jesen 1943.) i samo uzgred markiran njen dalji borbeni put (1944. i 1945.) kao jedne od mornaričkih komandi Mornarice NOVJ, imao je za cilj da se ukaže na nekoliko karakteristika vezanih za ulogu i značaj oslobodilačke borbe naroda Hrvatskog primorja u jesen 1943. godine u odnosu na dalji razvoj i jačanje Mornarice NOVJ i njen udio u narodnooslobodilačkom ratu kao i oslobodilačkoj borbi i revoluciji naših naroda i narodnosti.

Otpor stanovništva Primorja prema okupacionoj vlasti fašističke Italije i spremnosti da oružanom borbom brane svoje pravo na život i slobodu, pridonijeli su, u sklopu NOB, brzom slomu

i potpunom porazu osvajačke politike koja je naročito dijelove Kvarnera i čitavu Istru smatrala sastavnim dijelom »matice domovine« Italije. Tek stvorena mornarička komanda na sjevernom Jadranu odlučno je pridonijela da se obalni rub i naročito Kvarnerski otoci oslobode, povežu i organiziraju za obranu.

Već u prvim danima ona je, zahvaljujući u prvom redu izvanrednoj pomorskoj vještini ljudi iz toga kraja, uspjela izvršavati i najsloženije taktičko-operativne aktivnosti na moru, kao što je pomorski desant na Cres i Lošinj. Ta aktivnost, osim vojnostručnih karakteristika, naročito u smislu što su to bile prve veće akcije ovakve vrste u našem oslobodilačkom ratu na moru, imala je izuzetno političko značenje. Naime, jasno je stavljeno do znanja ne samo Italiji nego i svijetu uopće da se s Lošinjom i Istrom ne mogu vršiti nikakve špekulacije, npr. one na koju su računali četnici kad su se sjatili na Lošinj. Odluka ZAVNOH-a (20. rujna) o pripajanju Istre matici zemlji neopozivo je ozakonila to pravo naroda.

Gotovo čitava jugoslavenska obala bila je oslobođena. U vodama Kvarnera vijala se na partizanskim brodovima zastava nove Jugoslavije.

Iskrčavanjem savezničkih armija (u vremenu od 3. do 9. rujna) u Italiji (8. engleske armije u Kalabriji i Apuliji i 5. američke armije kod Salerna) i njihovim prodorom (do početka listopada), zaključno sa zauzimanjem aerodroma u Foggia i Napulju, za Nijemce nastaju sve teži dani. Veliki operativni uspjesi NOVJ u obalnom pojasu Jadrana prekinuli su ili težali glavne spone koje vode gornjim tokom Save i dolinom Poa i kojih je jedinstvena strategijska cjelina bila time narušena. Upravo je od toga zavisilo koliko će i kako Nijemci držati Panonsku nizinu i sjevernu Italiju. Dolazi do nove etape borbe za istočni Jadran. Sada se kao glavni protivnici NOB-e na tom području javljaju Nijemci. Dijelovi nacističke ratne mornarice trebalo je da što snažnije podupru opću »trku« Nijemaca prema Jadranu. Ta se trka, međutim, pretvorila u dugotrajan i ogorčenu borbu koja će trajati do kraja rata i završiti njemačkim porazom i na obalama našeg mora.

Nijemci poduzimaju snažnim oklopnim i motoriziranim snagama iz sjeverne Italije operaciju »Wolkenbruch« (volkenbruch) protiv NOVJ na teritoriju Slovenskog primorja, Istre, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, u cilju da u tri etape, u toku listopada i studenoga »očiste« to područje od partizana. Ova mornarička komanda Mornarice NOVJ uspješno je sudjelovala i izvršavala direktnu Vrhovnog štaba NOVJ da se borbenim pot-hvatima na širokom frontu razvlače protivničke snage, usporava njihovo nadiranje i nanose gubici. Ona je to činila upravo na području od izuzetnog značaja za Nijemce.⁹

Njemačke snage uspjele su da u osnovi zaopsjednu jadransku obalu i pristupile su organizaciji protivdesantne obrane. Međutim, taj uspjeh bio je nepotpun i privremen. Neprijatelj nije uspio uništiti jedinice NOVJ. One su, iako slabije od neprijatelja po brojnom stanju, naoružanju i op-

remi, vještim manevrom izbjegle odlučne udarce. U pozadini obalnog pojasa bile su jake snage NOVJ. Na otoku Visu izrasla je glavna baza Mornarice NOVJ, i mnogi otoci bili su pod njenom komandom. U sklopu toga II POS (jačine oko 550 boraca, s flotilom patrolnih čamaca) sačuvao je svoje snage i proširio operativno područje djelovanja povlačenjem na Dugi Otok (17. siječnja 1944). Ono se sada praktično protezalo od Istre do sjeverno-dalmatinskih otoka. Tu se konsolidirao i nastavio izvršavanje zadataka, da bi kasnije s Ista, te druge po veličini pomorske baze Mornarice NOVJ, stalno jačao borbene akcije na svom području sve do oslobođenja.

Dakle, glavna njemačka pomorska komunikacija (Pula — Lošinj — Zadar) nije ostala bez prisutnosti i aktivnosti snaga Mornarice NOVJ.

Stvaranje ove mornaričke komande na području sjevernog Jadrana, imalo je izuzetno značenje i sa stajališta općeg razvoja i izrastanja Mornarice NOVJ u jedinstvenu oružanu silu naših naroda na moru. Težište stvaranja i razvoja partizanske mornarice u Dalmaciji dobilo je time veoma značajnu političku, vojnu, kadrovsku i materijalnu osnovu za prerastanje u Mornaricu narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, do čega je došlo naredbom Vrhovnog štaba (18. listopada) o osnivanju Štaba Mornarice NOVJ.¹⁰

Bilo je to u vrijeme od izuzetne strategijske važnosti za oslobodilačku borbu naših naroda u cjelini. Naime, prema odlukama Konferencije u Teheranu (28. 11. — 1. 12. 1943.) saveznici su se obavezali da će u najvećoj mogućoj mjeri pružati NOVJ pomoć u ratnom materijalu i hrani i poduzeti operaciji na istočnoj obali Jadrana. Sve je to zavisilo u prvom redu od sposobnosti Mornarice NOVJ da primi na sebe najveći teret u izvršenju ovih zadataka. U tome je II POS odigrao značajnu ulogu.

U odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a, koje su imale tako snažan odjek u zemlji i inozemstvu i za kojih je ostvarenje trebalo uložiti još mnogo napora, utkani su, naročito kad je riječ o slobodi Kvarnerskih otoka i Istre, i naporu mornaričke komande, nikle u vatri oslobodilačke borbe u rujnu 1943. godine u Hrvatskom primorju.

U jesen 1943. godine narodnooslobodilačka borba u Hrvatskom primorju dobiva putem ove mornaričke komande nove kvalitete: odlučno se orijentirati i prema moru, bitnom izvoru života za ovo područje. Time znatno proširuje prostor i mogućnosti borbe, stvara nove oslonce za odolijevanje izuzetno snažnim pritiscima neprijatelja, novog pretendenta za gospodara na Jadranu. Uspostavljaju se i stalno jačaju pomorske veze s Dalmacijom, probijaju se i potpuno učvršćuju pomorske veze s Istrom i dalje sve do krajnjih sjeverozapadnih granica Jugoslavije.

Važnost je tih pomorskih veza višestruka: politička i vojnička (priliv kadrova, materijala i hrane; veća pokretljivost i mogućnost manevra oružanih snaga; bolja potpora snagama na kopnu; neposredna veza s narodom). One, kao što je poznato, predstavljaju jedan od uvjeta života i uspje-

ha borbe stanovništva ne samo za opstanak tih predjela uz more i na moru nego i širih područja koja gravitiraju tom primorskom dijelu Jadrana.

Zlatne stranice junaštva naših primoraca na moru borci ove mornaričke komande dopunili su još blistavijim sadržajem. Svijetle oslobodilačke borbene pomoračke tradicije naroda ovoga kraja posebno su obogaćene uvrščivanjem bratstva i jedinstva naših naroda i narodnosti, osnove svih pobjeda.

U jednoj od sudbonosnih odluka za Mornaricu NOVJ, a time i za oslobodilačku borbu naših naroda u cjelini, a to je svakako i odluka o osnivanju Mornarice NOVJ (u listopadu 1943.), koju je donio Vrhovni štab, odnosno vrhovni komandant Tito, utkani su i samoprijegor i spremnost naroda Hrvatskog primorja, izraženi naročito u borbenom putu ove mornaričke komande da pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije istraje do pobjede u borbi koju je tako slavno započeo još ljetnih dana 1941. godine.

Kad se danas u retrospektivi od trideset i pet godina ocjenjuje uloga i značaj Komande mornarice za Hrvatsko primorje i Istru, hrabrost i vještina njenih boraca, najmanje ima potrebe da se to bilo čime uveličava ili ističe iznad uloge drugih mornaričkih komandi Mornarice NOVJ ili da se izdvaja iz cjeline uloge i značaja NOVJ. Ipak, neke specifične karakteristike borbenog puta ove mornaričke komande, gledano upravo u toj cjelini borbe naših naroda i narodnosti vođenih za slobodu i bolji život domovine i za slobodu našeg Jadrana, pridonose afirmaciji onih trajnih vrednota koje se ogledaju, prije svega, u odlučnoj riješenosti naroda ovoga kraja da osloncem na vlastite snage sačuva slobodu prekrasnih obala i otoka svojih i cijeloga Jadrana kao jednog od najdragocjenijih predjela jedinstvene zajednice ravnopravnih naroda i narodnosti Titove Jugoslavije. S pravom možemo ustvrditi da je ratna jesen 1943. godine, kada je ova komanda nikla, jasno ukazala na takav tok zbivanja.

Kruna tih zbivanja dostignuta je majskih dana 1945. godine kada Jugoslavenska mornarica preko ove komande na sjevernom Jadranu tako uspješno sadejstvuje IV armiji za konačno oslobođenje zemlje...

¹ Oslobodilački rat naroda Jugoslavije, Vojnoistorijski institut (1936), str. 546.

² »Kronologija događaja iz narodnooslobodilačkog rata na moru«, str. 18, Vojno-pomorski muzej, Split 1972.

³ Mornarica NOVJ, Jovan Vasiljević, Vojno-izdavački zavod (1972), str. 114.

⁴ Zbornik V/19, str. 449-450 (Zbornik dokumenata i podataka o NOR jugoslavenskih naroda, izdanje Vojnoistorijskog instituta)

⁵ Zbornik VIII/1, str. 198-201,

⁶ Zbornik VIII/1, str. 65-76, 85.

⁷ Zbornik VIII/1, str. 38-42, 66-67, 83; Dnevnik kapetana bojnog broda Jurja Bonačića za period od 7. X do 1. XII 1943. godine.

⁸ Zbornik VIII/1, str. 485-489, 501-510.

⁹ Glavni komandant, admiral Jadrana, viceadmiral Lietzmann u svom dnevniku (za period od 11. do 30. rujna 1943. godine) tvrdi: područje Trsta i Rijeke ima izuzetno značenje za obranu lijevog krila — fotokopija u Vojnoistorijskom institutu.

¹⁰ Zbornik VIII/1, str. 126.